

УДК 332.1

Мальська М. П., д.е.н., проф., Жук І.З., к.е.н.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

**ПРОСТОРОВІ СИСТЕМИ ПОСЛУГ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Malska M.P., Dr., Prof., Zhuk I. Z., Ph.D.

**SPATIAL SERVICE SYSTEMS AS THE OBJECT OF RESEARCH IN
REGIONAL ECONOMY**

Вивчення просторових особливостей формування системи послуг вимагає враховувати як описані концептуальні засади розміщення послуг, так і сучасні суспільно-географічні методи їх дослідження. Тісний зв'язок послуг із певною територією є похідною загальною локалізаційною ознакою послуг, тобто зумовлений тим, що процес надання послуг та їх споживання населенням відбувається одночасно. Відмінність у соціально-економічному розвитку окремих територій призводить до виявлення значно виразнішої диспропорції між матеріальним виробництвом і послугами на рівні цих територій, а ніж на рівні країни загалом [4].

Розвиток виробництва, науково-технічний прогрес, глибокі суспільні зміни сприяють зростанню потреб суспільства у послугах швидше від можливості їх задоволення. Унаслідок цього в суспільній свідомості виникає відчуття невдоволення рівнем забезпечення послугами, відсутністю необхідних послуг.

Структурні зміни в економіці країн повинні спрямовуватися на досягнення адекватності між рівнями розвитку матеріального виробництва і послуг передусім на територіальному рівні, де соціально-економічні чинники, зокрема демографічний та урбаністичний, впливають особливо виразно.

Вплив демографічного чинника виявляється у диференціації попиту на окремі види послуг на чітко окреслених територіях залежно від особливостей їх демографічного розвитку. Інтенсивність урбанізаційних процесів визначається передусім зростанням великих і середніх міст. Вони, згідно з теорією центральних місць В. Крісталлера, не лише володіють значним виробничим потенціалом, а й стають центрами, в яких зосереджуються підприємства, що надають більшість послуг.

Чимало установ й інституцій (переважно загальноосвітні заклади, заклади охорони здоров'я, культурно-просвітні) обслуговують і населення міст, в котрих вони локалізовані, й населення прилеглих територій. Дехто з дослідників вважають, що масштаб території, на яку поширюється надання послуг, а також функції послуг впливають на поділ установ за принципами, що відповідають здебільшого принципам ієрархії мережі послуг, котрі використовують у теоріях поляризаційного впливу міст.

М. А. Абрамов дійшов висновку про необхідність дослідження послуг, визначення їхніх структурних ознак, місця в суспільно-географічних дослідженнях [1].

Закономірності розвитку матеріального виробництва і послуг у масштабі національного економічного простору конкретизуються стосовно окремих територій. Наприклад, недоліки у сфері розвитку шкільної освіти, її непристосованість до потреб населення спричиняють еміграцію спеціалістів або формування дефіциту робочої сили. Нестача місць у дитячих установах ускладнює фахову діяльність жінок, тобто недоліки у розвитку послуг впливають на ефективність виробничої діяльності на конкретній території.

Як один із елементів соціально-економічної політики послуги можуть бути ефективним інструментом регулювання зайнятості на ринку праці певної території. Ця

функція послуг у системі формування вікової та статеві структури зайнятості населення може сприяти стабілізації ринку праці.

Суспільний розвиток супроводжується не лише зростанням потреб населення у послугах, а й підвищенням вимог суспільства до їх якості, що зумовлене як підвищенням рівня життя населення, так і потребами економічного зростання. Мати краще обслуговування прагне не лише населення, – вищого рівня забезпечення послугами вимагає й економіка.

На підставі аналізу розвитку економіки та сфери послуг можна сформулювати два основні висновки:

1. Існує тісна залежність між розвитком економіки і розвитком послуг: як економіка формує динаміку розвитку послуг, так і послуги зумовлюють економічний розвиток.

2. Ця взаємозалежність простежується не лише в масштабах країни, а й на окремих територіях.

Отже, особливості формування та функціонування послуг необхідно досліджувати в їх взаємозв'язку і взаємозалежності зі соціально-економічним розвитком окремих територій, які можна назвати “територіальність послуг”.

Розширення місця та ролі сфери послуг у розвитку національної економіки зумовили посилення уваги до територіального аспекту вивчення розвитку сфери послуг.

Територіальний комплекс послуг розглядається як інтегральне утворення, оскільки він є “конгломератом галузей, підгалузей, видів послуг, підприємств та установ” [2, с. 100]. Отже, акцентується на комплексуютьвальній функції сфери послуг, необхідності її розвитку як елементу господарської системи певного територіального утворення. Теперішні тенденції світового розвитку спричиняють необхідності перенесення пріоритетів від суто економічних чинників розвитку до зауважування потреб людини – і кожного індивіда зокрема. В умовах ринкової економіки це визначають новими підходами вивченні послуг – виділення просторових систем послуг (ПСП). З огляду на формування зв'язків із надання й отримання послуг у просторі можна виокремити; на нашу думку, просторові системи послуг у межах, які склалися на підставі вільного вибору споживачів послуг.

Отже, ПСП – це простір надання послуг, тобто сукупність функціональних одиниць – взаємопов'язаних центрів виробництва та споживання послуг, що надають населенню комплекс послуг різного виду і ступеня періодичності. Основний принцип розвитку ПСП – створення для населення однакових умов доступу до послуг незалежно від місця його проживання.

Через труднощі в отриманні інформації, отже, й у визначенні меж цих ПСП у дослідженнях частіше використовують варіант визначення меж ПСП на основі меж адміністративно-територіальних утворень. Усі види доступності послуг синтезовано характеризують рівень розвитку ПСП відповідного рівня ієрархії.

Суспільно-географічний аналіз послуг повинен ґрунтуватися на методології й методиці визначення ПСП різних рівнів ієрархії, визначити їх цілісність, критерії делімітації з урахуванням встановлених чинників.

Як учасник ринкового процесу ПСП характеризується формуванням попиту, споживанням і виробництвом послуг. Ці чинники в свою чергу залежать від споживачів послуг, послугодавців, територіальних ознак маркетингу, тобто принципів взаємодії між споживачами та виробниками послуг.

Особливостями сфери надання послуг зумовлені такі ознаки ПСП:

1. Концентрація виробництва послуг відповідно до концентрації населення.
2. Відсутність посередника між фазою виробництва та споживання.

3. Просторове розміщення місць із надання послуг, що не мають характеру мережі, наприклад, транспорт. Місця з надання послуг різних галузей не пов'язані економічними чи соціальними відносинами (скажімо, школа та магазин), але між ними існують організаційні зв'язки: заклади послуг – виробник, заклади послуг – споживач, місце прийому – заклад послуг чи заклад послуг – основна організаційна одиниця ТСП, які можна назвати безпосередніми, але не мережевими. Використовуючи термін “мережа послуг”, маємо на увазі розміщення пунктів з надання послуг, тобто інфраструктуру.

4. Ринкова локалізація. Території, які обслуговуються центрами послуг, мають характер вузлових районів. Одні пункти ПСП є місцями обслуговування, а інші – місцями надання послуг. Ієрархія задоволення потреб зводиться до того, що центри послуг вищого ієрархічного рівня мають у своєму функціональному складі послуги нижчого рівня. Саме тому розміщення послуг пов'язують з ідентифікацією місць надання послуг і визначенням просторової структури послуг.

Типологія ПСП зводиться до визначення рівня розвитку послуг у ПСП і простору, який обслуговується ПСП. Рівень розвитку послуг у ПСП може бути визначений кількістю зайнятих у сфері послуг. Територію, яка обслуговується певною ПСП, визначають на основі зв'язків між її локальними системами послуг (ЛСП).

Зв'язки з надання послуг досліджують:

– вивчаючи територію проживання населення, яке отримує послуги в закладах певної ПСП;

– аналізуючи розміщення місць надання послуг для населення певної ПСП; це дає змогу визначити зв'язок надання послуг з переміщенням населення з метою отримання послуг;

– використовуючи моделі, наприклад, гравітаційну модель потенціалу.

ПСП – складна гетерогенна система. Матеріальною основою її функціонування слугує територіальна інфраструктура. Інфраструктура в системі ПСП – це комплекс споруд, організацій, інституцій, функціонування яких забезпечує надання послуг, тобто продукцією діяльності яких є послуги. Інфраструктура завжди має обслуговуючий характер. Роль інфраструктури як підсистеми ПСП, що впливає на розвиток і функціонування ПСП, зростає зі соціально-економічним розвитком і поступовим поглибленням суспільного поділу праці.

Перелік посилань

1. Абрамов М. А. Производство и сфера обслуживания (размещение, взаимосвязь, комплексное развитие) / М. А. Абрамов. – М. : Мысль, 1977.

2. Мальська М. П. Просторові системи послуг (теорія, методологія, практика) : монографія / М. П. Мальська. – К. : Знання, 2009. – 363 с.

3. Kroszel J. Infrastruktura społeczna w polityce społecznej / J. Kroszel. – Opole : Instytut Śląski, 1990. – С. 28.